

Ur *Internationalen* 26/10 2012

Intervju med författaren Sture Källberg om upproret i Ungern 1956

Stalinstatyn brakade ner på torget under enormt jubel

Enorma demonstrationer utanför parlamentet; Stalinstatyn faller till marken; regimen tappar kontrollen. I oktober 1956 reste sig de ungerska studenterna och arbetarna för att störta stalinismen och kasta ut de sovjetiska ockupationstrupperna ur landet. Sture Källberg bodde i Budapest när upproret bröt ut och fick uppleva revolutionsförsöket från början till det tragiska slutet. Per Leander har träffat honom.

– Historiskt, när man ser tillbaka, så var ju upproret i Ungern avgörande, det var början till att hela Östeuropa krackelerade, säger Sture Källberg.

– Egentligen handlade det om att de ville ha en ungersk socialism, inte en sovjetisk.

När Ungernupproret bröt ut 1956 var Sture Källberg 28 år och arbetade i Budapest. Han var medlem i det svenska kommunistpartiet, vars ungdomsförbund han var representant för i den internationella socialistiska ungdomsorganisationen Demokratisk Ungdoms Världsfederation (DUV) med högkvarter i den ungerska huvudstaden.

Ungern, som hade varit allierat med Nazityskland under andra världskriget, kom 1945 under Sovjets kontroll som snart upprättade en Moskvatrogen stalinistisk regim i landet. 1956 hade det gått tre år sedan Stalins död, och skräcken för den skoningslöse diktatorn som tidigare genomsyrat hela Sovjetimperiet hade äntligen börjat släppa. Den kommunistiska parti-ledningen i Moskva hade själv börjat göra upp med Stalin, fördömde honom och tog avstånd från hans värsta brott, samtidigt som politiska fångar släpptes ut ur fängelser och läger.

I det politiska töväder som uppstod fick också folken runt om i Sovjetunionen och Östeuropa mod att börja kräva sina rättigheter. I Ungern började det med att några studenter bildade en egen organisation som kallades MEFESZ (Ungerska högskole- och universitetsstudenternas union).

– Varje dag frågade vi vår ungerske arbetskamrat, hur är det med MEFESZ? ”Nej, det är inget att bry sig om, det är bara några stycken”, svarade han, säger Sture Källberg.

Men tre dagar senare hade alla studenter gått med i MEFESZ.

– I en revolutionär situation går allting oerhört snabbt!

Den 23 oktober hölls en enorm demonstration i Budapest, och Sture Källberg gick med när tiotusentals, i huvudsak studenter, tågade till Parlamentsplatsen där ännu fler människor slöt upp.

– Sen fram mot kvällen när arbetarna strömmade dit från sina skift blev det minst hundra-tusen, antagligen tvåhundra-tusen människor framför parlamentet. Huvudparollen var att vi är fredliga, vi önskar goda förbindelser med Sovjetunionen, men på lika villkor, förklarar Källberg.

Symbolen för upproret blev den ungerska flaggan med ett stort hål i, där man hade klippt bort det folkdemokratiska emblemet i mitten. Stämningen var god på torget och många höll tal.

– Vem som helst kunde hålla tal. Jag hade kunnat gå upp och hålla tal på svenska, och alla skulle ha jublat, skrattar Källberg.

– För det var egentligen ingen som hörde något, men alla var eniga om vad man ville.

– Hur skulle du karaktärisera upproret, vad var det folk ville?

– De ville att Ungern skulle vara ungerskt, inte sovjetiskt. Det var kärnan i det. Men samtidigt var man också redo att försvara de landvinningar som de trots allt gjort under stalinismen. På landet till exempel kom gamla godsägare tillbaka för att försöka återfå den jord som kollektiviserats, och de fick fan i mej stryk på några ställen, säger Källberg.

Plötsligt blev det alldeles kolsvart på Parlamentsplatsen. Myndigheterna hade stängt av strömmen till gatlyktorna i hopp om att folk skulle gå hem när det blev mörkt. Men alla hade ju tidningar med sig, och de tände eld på tidningarna och höll upp dem som facklor, berättar Källberg.

– Det var en fantastisk syn! Plötsligt sträckte hundratusen människor flammande tidningar mot skyn och alla insåg hur många vi var. Och de började ropa på Imre Nagy.

Imre Nagy var en gammal reformvänlig kommunist som suttit fängslad under Stalintiden, som så många andra på falska grunder. Nu krävde demonstranterna att Nagy skulle ta över som Ungerns regeringschef istället för den hatade stalinisten Ernő Gerő. Det var alltså inget anti-socialistiskt uppror. Studenterna som tagit initiativet och var drivande i upproret hade en stor bild av Lenin på väggen.

– De var mycket renläriga kommunister, påpekar Källberg som besökte studenternas högkvarter.

– De försökte kopiera Petersburg 1917 och ryska revolutionen. Men de ville ha en mänsklig socialism, alltså inte en Moskvastyrd med tillhörande leninistiska och stalinistiska övergrepp.

Under demonstrationen vid parlamentet började folk bege sig till den stora Stalinstatyn vid Hjältarnas plats för att vräka omkull den ultimata symbolen för det sovjetiska förtrycket.

– Jag sprang genom Pest med min tjej till Hjältarnas plats. Där hade de lagt en vajer om halsen på Stalin kopplad till en lastbil. Men statyn var av stark metall, den bugade sig lite men så gick vajern av och Stalin reste sig upp igen. Folk började gapskratta och skrika att det inte är lätt att hänga någon nerifrån, berättar Källberg.

– Men sen kom det män med svetsaggregat och började skära i knävecken på Stalin, och så brakade statyn ner på torget under enormt jubel och släpades efter lastbilen genom stan som en väldig dånande trumma.

Sent på natten mullrade sovjetiska tanks in i Budapest och parkerade på strategiska ställen. De sköt enstaka granater mot hus där någon eller några sköt mot dem. Röda arméns tanks och pansarvagnar hade varit stationerade i utkanten av huvudstaden sedan segern i andra världskriget.

Efter ett par dagar var det uppenbart att demonstranterna hade tagit över staden, och till en början mötte revolutionärerna inget större motstånd. De ryska soldaterna som var stationerade i Budapest när upproret bröt ut förhöll sig ofta neutrala. Några av dem till och med anslöt sig till upproret.

– Jag var själv med på ett ställe när en demonstration skulle tåga mot ett torg och tre sovje-

tiska stridsvagnar var utkommenderade för att stoppa den. Men tanksen vände och rullade i tåten för demonstrationen, fullpackade av hurrande ungrare som stod ovanpå dem, berättar Sture Källberg.

– Problemet för ledningen i Moskva var att de här sovjetiska soldaterna hade varit i Ungern så länge att de inte var pålitliga längre.

Istället var det den ungerska stalinistiska säkerhetspolisen AVH som med våld försökte krossa upproret. Men utan sovjetiskt beskydd kunde den hatade ungerska säkerhetspolisen inte längre stå emot de beväpnade revolutionärerna.

– Redan den första kvällen stormades polisstationer. Vapenarsenalerna där delades ut och poliserna gick hem. Det gör de gärna i revolutionära situationer, de vill inte bli associerade med en regim på fallrepet, så de gömmer uniformerna och klär sig civilt, säger Källberg.

Men när folk fick tag på säkerhetspoliser som försökte gömma sig, gick det brutalt till.

– En bild jag aldrig glömmer var när en liten skara män och kvinnor jagade en man och skrek att han var säkerhetspolis. Den rasande skaran sprang efter honom och slog ner honom, men han lyckades komma upp och tog sig fram till en övergiven spårvagn och höll sig fast i ledstångarna. Men de slet loss honom och både män och kvinnor var fullkomligt besinningslösa, de sparkade honom tills han dog. I en sådan situation håller man käften och försvinner för att inte själv riskera att bli inblandad, säger Källberg.

Det var inte enda gången han bevittnade hur representanter för den stalinistiska regimen lynchades.

– De hängde till exempel upp säkerhetspoliser i benen och folk som gick förbi sparkade dem i ansiktet och bröstkorgen tills de dog, en utdragen, hemsk död. Jag såg ohyggliga saker. Men deras polischefer höll sig undan i sina villor långt borta i Buda dit inga demonstranter kom.

Det såg ut som att revolutionen hade segrat. Stalinisten Gerö hade störtats och reformkommunisten Imre Nagy tog över styret av Ungern under den kommande veckan. Nagy deklarerade att Ungern skulle lämna Warszawapakten, men nya sovjetiska trupper marscherade in i landet. De nya ryska soldaterna hade ingen aning om vad som egentligen hade hänt i Ungern.

– Det var till exempel bondpojkar från Ukraina som blivit itutade att det var ett fascistiskt uppror, säger Källberg.

I den officiella sovjetiska propagandan sades det att det hade skett en fascistisk kupp i Ungern. Det var trots allt bara elva år sedan andra världskriget, då Ungern hade varit allierat med Nazityskland.

Striderna fortsatte under några dagar mellan revolutionärerna och de nya ryska trupperna. Men det såg allt mer hopplöst ut.

– De som försvarade staden hade i stort sett bara k-pistar. Det räcker inte långt mot stridsvagnar och Stalinorglar. Ryssarna använde visserligen bara lätt artilleri, de sköt inte sönder stan. De visade bara sin väpnade makt, vem som bestämmer, säger Källberg.

Under den sista nattens strider tog han skydd i källaren på hotellet där han bodde, tillsammans med andra civila.

– Det var ett enormt skjutande i entrén på hotellet innan de intog det.

Plötsligt stormades källaren av sovjetiska soldater.

– När de hade undersökt att vi inte hade några vapen, var det en polack hos oss som kunde ryska. Han var slug nog att börja en diskussion om fotboll med soldaterna och då lugnade stämningen ner sig.

Bland sovjetsoldaterna fanns också svårt sårade som behövde läkarvård.

– Det dog några stycken i källaren den natten. De hade order att inte anlita ungerska läkare. Ungernarna i källaren ville skaffa hjälp. ”Njet” sa officeren. Han lydde order så de fick dö

istället, berättar Källberg.

– Jag var med och rev sönder lakan till att förbinda såren. De här unga grabbarna, ofattbart tålmodiga, låg där i sina plågor och dog.

Nästa morgon den 10 november var striderna över. De sovjetiska trupperna hade återtagit kontrollen över Budapest och installerade Janos Kadar som regeringschef. Han hade ett par år efter kriget varit stalinistisk inrikesminister, men fallit i onåd och suttit i fängelse han också.

Runt 2 500 ungerska ungdomar hade stupat i upproret. Reformkommunisten Imre Nagy hade flytt till den jugoslaviska ambassaden men utlämnades, dömdes som förrädare och avrättades. – Vi stod på balkongen efteråt och såg på gatan som var full av sönderskjutet glas och puts och skit som hade rasat ner, säger Källberg. Det såg ut som en krigszon och där låg unga döda med ett tunt lager snö på sina stelnade ansikten.

– Vi betraktade den materiella förödelsen och då sa polacken som hade upplevt Warszawas totala förstörelse i andra världskriget: ”Det här är ju bara lätta skador, det tar tre-fyra månader att reparera.”

Och det stämde också.

Per Leander

Mer om Ungern 1956 av Sture Källberg:

[Uppror – Budapest 1956](#). (bok utgiven 1966)

[Upprorets dagar - kortare än en vårblommas liv](#). (roman utgiven 1982)

[Röda armén kommer!](#) (artikel från DN 2006)

[Upproriska ungrare](#). (artikel från *Flamman* 2006)